

**ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УТВОРЕННЯ МОЛДАВСЬКОЇ АВТОНОМНОЇ
РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СКЛАДІ УРСР В 1924 РОЦІ**

На основі широкого кола історичних джерел досліджено політичні передумови та головні етапи боротьби у керівництві більшовицької партії щодо утворення у складі УРСР молдавської автономної республіки.

Ключові слова: Україна, Молдавська Автономна Республіка, історіографія, національна політика, ВКП(б).

Історія Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки і на початку ХХІ ст. залишається маловідомою сторінкою минулого українсько-молдовських взаємин. Автономна Республіка була створена на лівобережжі Дністра у жовтні 1924 р. Її утворенню передували надзвичайно складні політичні передумови. Протягом 1920–1924 рр. у керівництві більшовицької партії велися запеклі дискусії про місце і форму державності молдовського народу, і лише в кінці 1924 р. це питання було остаточно вирішено на користь Автономної Республіки у складі УРСР.

Проблема утворення МАРСР мало привертала увагу дослідників. В 70-х рр. ХХ ст. в Україні цю проблему досліджував В. Лисенко [1]. У його наукових розвідках подано загальну характеристику внутрішніх та зовнішніх передумов утворення Молдавської Автономної Республіки. З-поміж праць істориків Республіки Молдови відзначимо дослідження С. Брисякіна та М. Ситника [2]. Монографія А. Репіди присвячена характеристиці соціально-економічних передумов, що призвели до утворення Автономної Республіки [3]. Окремі проблеми історії МАРСР вивчаються істориками самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки [4].

Метою публікації є дослідження політичних передумов та політичної боротьби у керівних органах більшовицької партії між противниками та прихильниками утворення Молдавської Автономної Республіки.

Ідея утворення Молдавської Республіки виникла на початку 20-х рр. Вона з'явилася у середовищі політичних емігрантів – румун та молдаван, що проживали у Москві. Після утворення СРСР значно активізувався рух за створення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки, яка повинна була включати територію лівобережного Придністров'я та Бессарабії. Почався тривалий переговорний процес із Румунією про передачу території Бессарабії до складу Радянського Союзу, однак він завершився безрезультатно.

Після цього більшовицькій верхівці стало зрозуміло, що утворити Молдавську Радянську Республіку на цьому етапі неможливо. Тоді політичне керівництво СРСР взяло курс на створення в межах УРСР автономії молдавського народу, а приєднання Бессарабії тимчасово було відкладено.

Партійні та радянські органи УРСР розгорнули активну пропагандистську та організаційну роботу з підготовки утворення Молдавської Республіки. Оскільки головна робота мала проводитися в Одеській губернії, там почали створюватися спеціальні молдавські органи. 11 березня 1924 р. Пленум Одеського губкому КП(б)У прийняв рішення про створення в складі губкому партії Молдавської секції [5, арк. 10–11]. Широкого розмаху набрала політична пропаганда. Одним з її центрів став Інтернаціональний клуб народів Заходу, який розпочав роботу в Одесі у лютому 1924 р.; молдавська секція клубу об'єднувала понад 150 слухачів [6, арк. 21].

Значну роль у створенні Молдавської Республіки відіграли авторитетні командири Червоної Армії – Г. Котовський та М. Фрунзе. Саме під керівництвом Г. Котовського на початку 1924 р. було створено ініціативну групу, яка 4 лютого 1924 р. направила у партійні органи Доповідну записку про необхідність створення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки [4, с. 208].

В записці з більшовицькою відвертістю було викладено справжні причини утворення Республіки. «Молдавська республіка може зіграти ту ж роль політико-пропагандистського фактору, що і Карельська по відношенню до Фінляндії. Вона стане великим приводом для претензій на возз'єднання до неї Задністров'я» [7, арк. 53].

5 лютого 1924 р. доповідна записка надійшла до ЦК РКП(б). Наступного дня з нею ознайомився М. Фрунзе і повністю підтримав викладені в ній пропозиції [3, с. 143–144]. Після цього почалася тривала та вперта боротьба за втілення ідеї утворення Молдавської Республіки.

Політбюро ЦК КП(б)У, отримавши записку ініціативної групи, в середині лютого 1924 р. обговорило питання «Про Молдавську Радянську Республіку». Думки членів вищого партійного органу розділилися, а тому конкретного рішення не було прийнято. Політбюро доручило відповідним органам визначити чисельність молдавського населення Придністров'я [8, с. 77]. 20 березня 1924 р. питання «Про Молдавську РСР» було розглянуто на засіданні Політбюро ЦК РКП(б). Його готували Г. Чичерін та Х. Раковський, які дотримувались різних точок зору. Нарком іноземних справ СРСР Г. Чичерін вважав помилкою в умовах складного міжнародного становища створювати державність молдавського народу; натомість його опонент Х. Раковський доводив на засіданні Політбюро необхідність такого державного утворення [9, с. 150–151].

Навесні 1924 р. відбувався процес консолідації сил як прихильників, так і противників утворення Молдавської Республіки. В березні, коли це питання знаходило своє відображення лише в секретних партійних документах, в багатьох містах СРСР відбувалися мітинги і зібрання бессарабських та румунських емігрантів, приурочені відкриттю радянсько-румунської конференції у Відні. У виступах та резолюціях мітингів і зборів ставилась вимога утворення Молдавської Республіки не на території України, а на території Бессарабії та возз'єднання її з СРСР [10, с. 124].

На початку квітня 1924 р., відповідно до вказівки ВУЦВК, розпочалися роботи з вивчення території, населеної молдаванами, а в середині травня Центральна адміністративно-територіальна комісія УРСР запропонувала Одеському губвиконкому виявити всі населені пункти, де молдавани складають переважну більшість населення. З ініціативи Г. Котовського зі складу кавалерійського корпусу, яким він командував і який розташовувався у Придністров'ї, також було створено спеціальну комісію для обстеження місць проживання молдаван [11, с. 119].

Після завершення роботи комісії вказали різну чисельність молдавського населення регіону. Так, у Доповідній записці Центральної адміністративної комісії «По питанню районування місцевостей, заселених молдаванами», складеній заступником наркома внутрішніх справ УРСР В. Черлунчакевичем, загальна чисельність молдаван, що проживали в Україні, складала 177,7 тис. чоловік [12, арк. 161]. В районах Придністров'я проживало 114,8 тис., або 14,2% молдаван і 419,6 тис. українців, які складали 69,2% всього населення регіону. Комісія зокрема відзначала: «Разом із молдаванами на території Придністров'я проживають українці та росіяни, які по кількості населення переважають молдаван. Територія де молдавани проживають компактно займає головним чином Придністров'я і розтягнута вузькою смугою шириною 10–25 верст і довжиною 250 верст» [8, с. 169].

За підрахунками комісії, що була створена з ініціативи Г. Котовського, чисельність молдавського населення Придністров'я склала 283,3 тис. чоловік, що більш ніж на 150 тис. перевищувало дані Комісії ВУЦВК [1, с. 88]. Ознайомившись із результатами роботи комісії, Голова ВУЦВК Г. Петровський рекомендував Політбюро ЦК КП(б)У відмовитися від створення Автономної Республіки до повного вивчення етнічного складу населення краю [8, с. 131].

Ідея ініціативної групи не знаходила також підтримки і в наркоматі іноземних справ СРСР. В записці Г. Чичеріна на ім'я В. Молотова від 3 березня 1924 р. зазначалось: «Створення МРСР в даний момент є передчасним, бо може викликати загарбницькі прагнення румунських шовіністів. Виявлення такої кількості молдаван, тобто румун на українській території, посилить позиції румун в суперечках по питанню Бессарабії» [13, арк. 76].

В липні 1924 р. боротьба між прихильниками та противниками утворення автономії в Політбюро ЦК РКП(б) ще більше загострилась. Саме тоді відбулися два засідання вищого партійного органу більшовицької партії. 24 липня Політбюро рішення так і не прийняло через те, що перемогла ідея противників утворення Молдавської Республіки. Однак 29 липня відбулося вирішальне засідання Політбюро ЦК РКП(б), на якому були відсутні впливові противники створення Республіки М. Калінін та К. Ворошилов. Заслухавши доповідь Г. Чичеріна, виступи М. Фрунзе та Х. Раковського, Політбюро постановило: «Вважати за необхідне, перш за все з

.....
політичних мотивів, виділення молдавського населення в спеціальну Автономну Республіку у складі УРСР» [8, с. 33].

Після позитивного вирішення цього питання під керівництвом М. Фрунзе в Москві було створено комісію під назвою «Комісія по молдавському питанню», яка зайнялася практичною роботою для створення МАРСР.

Виходячи з того, що більшість молдаван Придністров'я проживали на території Одеської губернії, ЦК КП(б)У доручив проведення заходів для утворення автономії Одеському губернському комітету партії. У серпні 1924 р. на закритому засіданні губкому було створено Організаційну комісію [14, арк. 46].

В постанові бюро Одеського губкому від 20 серпня 1924 р. про роботу Комісії зокрема вказувалося: «Не поширювати свідчення про роботу Оргкомісії, так як її робота носить суворо конспіративний характер, а ініціатива повинна виходити із низових селянських мас» [15, арк. 8]. Комісія спрямувала свою роботу так, щоб створити у населення губернії враження про утворення МАРСР як позитивну реакцію влади на вимогу молдавського населення Придністров'я.

На завершальному етапі створення МАРСР загострилася боротьба між бессарабськими та румунськими політичними емігрантами. Керівництво більшовицької партії активно залучало до організаційної роботи зі створення автономії вихідців із Бессарабії; натомість румунські емігранти під керівництвом І. Діческу-Діка не полишали надій на створення Молдавсько-Румунської Республіки та обов'язкове запровадження румунської мови. Крім того, в Московській ініціативній комісії не було єдності стосовно питання формування керівних органів Автономної Республіки. В партійні та радянські органи було подано «Список румун та бессарабців для заняття відповідальних посад в Молдавській АРСР», що являв собою склад уряду на чолі з Г. Котовським. До списку було внесено 12 румун та 9 бессарабців, жодного представника Придністров'я там не було. Однак коли у жовтні 1924 р. було затверджено склад тимчасових партійних та радянських органів Молдавської АРСР, там вже переважали вихідці з Бессарабії; від румунських емігрантів в списку була лише К. Арборе-Ралі [14, арк. 92].

Активність румунських емігрантів у створенні республіки викликала невдоволення з боку партійних органів України. Вже після утворення МАРСР, 15 грудня 1924 р., Політбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання «Про групу бессарабців» і прийняло таку постанову: «Політбюро відмічає наявність двох груп серед молдавських працівників – однієї, що знаходиться у Москві і складає так звану ініціативну групу з орієнтацією на румунську культуру, та іншої, – що складає основу Обкому та Ревкому Молдавської Республіки з орієнтацією на народну молдавську культуру. Виходячи з цього Політбюро прийняло рішення розпустити Московську ініціативну групу по створенню Молдавської Республіки» [16, арк. 39].

Остаточне рішення про створення МАРСР було прийнято на засіданні Політбюро ЦК РКП(б) 19 вересня 1924 р., коли було визначено її кордони та адміністративний поділ [8, с. 43–44]. У тривалій дискусії з приводу території та форми державності молдавського народу взяли участь кандидати в члени Політбюро ЦК РКП(б) М. Калінін та В. Молотов, а також член ЦК РКП(б) К. Ворошилов. Від імені українського керівництва з доповіддю виступив В. Затонський, від ініціативної групи – І. Діческу-Дік. Незважаючи на те, що пропозиція ЦК КП(б)У про створення МАРСР була схвалена, Політбюро ЦК РКП(б) прийняло з цього питання додаткову ухвалу: «У відповідності до прохання т. Калініна, Смірнова та Ворошилова поставити на голосування всіх членів ЦК РКП(б) з опитуванням по телеграфу, питання про перенесення остаточного рішення про створення Молдавської Республіки на Пленум ЦК РКП(б)» [17, с. 81–82]. Однак таке рішення не було виконано; черговий Пленум ЦК РКП(б), що відбувся у кінці жовтня 1924 р., цього питання вже не розглядав. Так остаточно завершилась боротьба між прихильниками та противниками створення МАРСР, що протягом тривалого часу велася у вищих органах влади СРСР та УРСР. Подолавши опір М. Скрипника, В. Чубаря та деяких інших керівників України, а також К. Ворошилова і М. Калініна, що їх підтримували у Москві, прихильники утворення Молдавської Республіки М. Фрунзе та Г. Котовський, румунські та бессарабські емігранти досягли своєї мети.

Офіційне рішення про утворення МАРСР було прийнято на III сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету восьмого скликання 12 жовтня 1924 р. Виступаючи на сесії, Голова Раднаркому УРСР В. Чубар відзначив, що під час підготовки утворення Молдавської АРСР партійні та радянські органи України, враховуючи тимчасову окупацію Бессарабії,

вирішили включити до складу Автономної Республіки населені пункти та адміністративні райони, в яких молдавське населення не складає більшості. Доповідач висловив надію, що обрана форма державності буде мати велике значення для трудящих Бессарабії в їхній боротьбі за возз'єднання з радянською батьківщиною [18, с. 5–6].

Сесія ВУЦВК прийняла Постанову про утворення Молдавської Автономної РСР та визначила її кордони. На заході та південному-заході кордон співпадав з державним кордоном СРСР. Це означало, що до складу Молдавської АРСР де-юре включалась і Бессарабія. Виступаючи 26 жовтня 1924 р. на одному з мітингів, народний комісар юстиції Української РСР М. Скрипник заявив: «Ми вважаємо кордон не по річці Дністер а Прут. На нашій карті червоною лінією обведена і Бессарабія, бо Бессарабія повинна стати частиною МАРСР» [19, с. 2].

Підготовка та створення Молдавської АРСР була типовим прикладом більшовицької революційної творчості. Директиви вищих партійних органів направлялися в місцеві партійні організації і були обов'язковими для виконання. Мета утворення МАРСР була тісно пов'язана з ідеологією світової революції. Молдавани, що склали у Придністров'ї незначну частину населення, зовсім не претендували на територіальну автономію, а національний рух місцевих жителів за створення державності молдавського народу так і не виник.

У перспективі подальших досліджень вказаної проблеми актуальним видається вивчення особливостей політичного та соціально-економічного розвитку Автономної Республіки, що існувала у складі УРСР до липня 1940 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Лисенко В.Г. Шляхом братерського єднання. (До 50-річчя утворення Молдавської РСР) / В.Г. Лисенко. – К., 1974. – 82 с.
2. Брисякин С., Сытник М. Торжество исторической справедливости. 1918 и 1940 годы в судьбах молдавского народа / С. Брисякин, М. Сытник. – Кишинев, 1969. – 235 с.
3. Репида А. Образование Молдавской АССР / А. Репида. – Кишинев, 1974. – 196 с.
4. История Приднестровской Молдавской Республики. В 2-х т. – Тирасполь, 1996. – Т. 1. – 375 с.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 1089.
6. ЦДАГО України. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 1215.
7. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 63. – Спр. 17.
8. Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской Республики. Сборник официальных документов. – Тирасполь, 1993. – 329 с.
9. Начало большого пути : Сборник документов и материалов к 40-летию образования Молдавской ССР и создания Коммунистической партии Молдавии. – Кишинев, 1964. – 280 с.
10. Левензон Ф. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос / Ф. Левензон. – Кишинев, 1974. – 186 с.
11. Иванова З.М. Левобережные районы Молдавии в 1918–1924 гг. / З.М. Иванова. – Кишинев, 1979. – 310 с.
12. ЦДАГО України. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 898.
13. ЦДАГО України. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 2116.
14. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 150. – Оп. 1. – Спр. 893.
15. ДАОО. – Ф. 150. – Оп. 1. – Спр. 913.
16. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1235.
17. Сурилов А., Стратулат Н. О национально-государственном самоопределении молдавского народа / А. Сурилов, Н.Стратулат. – Кишинев, 1967. – 245 с.
18. III сесія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету VIII скликання 8–12 жовтня 1924 року. – Харків, 1924. – 65 с.
19. Скрипник Н. Митинг трудящихся Тирасполя // Правда. – 1924.

Белоус С.В., Тучинский В.А. ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ОБРАЗОВАНИЯ МОЛДАВСКОЙ АВТОНОМНОЙ СОВЕТСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В СОСТАВЕ УССР В 1924 ГОДУ

На основе широкого круга исторических источников исследованы предпосылки и основные этапы борьбы в руководстве большевистской партии относительно образования в составе УССР Молдавской Автономной Республики.

Ключевые слова: Украина, Молдавская Автономная Республика, историография, национальная политика, ВКП(б).

Bilous S.V. Tuchynskyy V.A. POLITICAL BACKGROUND TO THE FORMATION OF THE MOLDAVIAN AUTONOMOUS SOVIET SOCIALIST REPUBLIC IN THE USSR IN 1924.

Based on a wide range of historical sources, the article investigates the political background and key stages of the struggle among the leadership of the Bolshevik Party concerning the formation of the Moldavian Autonomous Republic as part of the USSR.

Keywords: Ukraine, Moldavian Autonomous Republic, historiography, national politics, the All-Union Communist Party Bolsheviks (VKPb).

УДК 58.081:06.049(477)(045)

Г.М. Красніцька

ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ БОТАНІЧНОЇ СЕКЦІЇ СГНКУ В 20-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У даній науковій статті на основі опублікованих та неопублікованих джерел висвітлено наукові здобутки підрозділів СГНКУ, його завдання та науково-організаційну діяльність сільськогосподарської галузі 20-х років ХХ століття. Розкрито внесок засновника О.А. Янати у створення та діяльність Ботанічної секції СГНКУ.

Ключові слова: Ботанічна секція, господарська діяльність, науковий комітет, організація, наукові розробки, аграрна наука, ботаніка, насінництво, дослідна робота, програма.

Важливим завданням на сьогодні є дослідження діяльності Сільськогосподарського наукового комітету (СГНКУ) упродовж 1918–1927 рр. як інституції, що координувалв наукову і практичну діяльність у вітчизняній сільськогосподарській галузі періоду 20-х рр. ХХ ст.

Мета статті – з'ясувати та проаналізувати завдання ботанічної секції СГНКУ, вивчити розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні протягом 1918–1927 рр., господарську діяльність у сфері виробництва, сертифікації, ринку, транспортування, маркування і контролю.

Досліджуючи дану тему, було здійснено аналіз наукових праць, що стосуються діяльності СГНКУ протягом 1918–1927 рр. На сьогодні провідна галузь України – аграрний сектор, а рівень його наукового забезпечення впливає на майбутнє держави. В зв'язку з цим важливим питанням є вивчення історії розвитку аграрної науки на різних її етапах. Починаючи з ХІХ ст. розвиток спеціальної вищої аграрної освіти дав змогу остаточно виділити сільськогосподарську науку в окрему галузь знань [1], оскільки завдання, що ставилося перед сільським господарством владою, розв'язувались за умови поєднання багатотисячного практичного досвіду і новітніх наукових розробок [2]. Від самого початку заснування наказом Міністерства земельних справ від 1 листопада 1918 р., Ч. 162 [3] Сільськогосподарський вчений комітет України став осередком, який розпочав організацію та об'єднання сільськогосподарської наукової діяльності в Україні. Через кілька тижнів після створення обрали першого голову СГНКУ – академіка В.І. Вернадського [4]. Уже в перші роки діяльності Комітету стала очевидною поява справжнього контакту між сільськогосподарською наукою та діяльністю, і це надало можливості для подальшого розвитку земельного господарства країни. Однак низка проблем в роботі Комітету в 1918–1919 рр., що виникла через політичний стан України як держави та матеріальне становище науки й освіти у країні взагалі, заважала нормальній його роботі.

Слід зазначити, що Ботанічна секція у складі СГНКУ під керівництвом професора О. Янати працювала довше за інші секції; до того ж, її діяльність була найбільш результативною. Її становлення та функціонування відбувалося завдяки активній та наполегливій діяльності незмінного завідувача. О. Яната сформулював основні наукові напрями роботи секції. На цій посаді вчений сприяв розв'язанню актуальних і важливих для свого часу завдань сільськогосподарської ботаніки.

Станом на 1919 р. у Ботанічній секції працювало 25 осіб у складі 8 бюро. Однак, як свідчать звіти, у цей час реально працювали лише 4 бюро: фітопатології та мікології, насіннезнавства, флористичне, лучної та болотної флори і кормових рослин; усі інші перебували в стадії організації, хоча практиканти та стипендіати виконували роботу з розгортання їхньої діяльності, зокрема з селекції зернових і кормових сільськогосподарських культур, а також дослідження лікарських рослин. Ця робота тривала під науковим керівництвом завідувача – професора